

УДК 047.31+811.161.2

Галина Сікора¹, Ірина Романина²

¹ Інститут української мови НАН України, м. Київ

² Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, м. Львів

**УКРАЇНСЬКО-НОРВЕЗЬКИЙ СЕМІНАР
«ОЛАФ БРОХ І УКРАЇНА»
(31 жовтня – 2 листопада 2017 р.,
Київ – Львів)**

Користуйтеся мною, якщо можу стати у пригоді. Адже при загальному розриві зв'язків навіть така слабенька ланка, як я, може принести відому користь.

Олаф БРОХ

Українсько-норвезькі наукові семінари «Олаф Брох і Україна», присвячені 150-річчю від дня народження Олафа Броча (Brocha), першого професора слов'янських мов Університету Осло, об'єднали відомих норвезьких, українських та російських учених, які сконцентрували свою увагу на важливих моментах біографії науковця та його мовознавчих дослідженнях.

Перший семінар, організований Університетом Осло та Посольством Королівства Норвегія, відбувся в **Києві 31 жовтня 2017 р.** Другий семінар, який організували Університет Осло (Норвегія), Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України та Наукове товариство ім. Шевченка (Україна), відбувся **2 листопада 2017 р. у Львові.**

До уваги наукової спільноти Києва та Львова було представлено доповіді, які репрезентували основні наукові зацікавлення та життєві пріоритети професора О. Броча. Особливості його новаторських робіт, де він проаналізував

© Г.В. СІКОРА, І.Р. РОМАНИНА, 2018

фонетичні особливості мов у прикордонних областях або суміжних зонах між різними мовами, висвітлено в розвідці «*Olaf Broch — ambassador for the Slavic world in Norway*») **К.А. Міклебуста** (Університет Тромсьо — Арктичний університет, Норвегія). Увагу було зосереджено на поїзді О. Броха 1895 р. до с. Убля (Пряшівський край, Словаччина). Проаналізувавши записи мовлення мешканців Ублі, доповідач відзначив цей говір як найбільш своєрідну суміш словацького й українського діалектів. Акцентовано, що для дослідника слов'янські мови та література були не лише об'єктом вивчення, а й особливим культурним світом, яким він захоплювався.

Доповідь «*Olaf Broch's contribution to the study of pidgin languages*» **І. Брох** (Асоціація вищих навчальних закладів Норвегії) присвячено дослідженню руссенорська — особливого піджина російської та норвезької мов, що сформувався в кінці XVIII ст. і був поширений на узбережжі Північної Норвегії. О. Брох упродовж усього періоду наукової діяльності виявляв зацікавлення контактними мовами чи діалектами. Його матеріали містили 357 слів, проте близько половини з них є «*harax legomena*», тобто словами, що з'являються в текстах лише один раз. Хоч ядром словника руссенорської мови є близько 150 — 200 лексем, однак праця Броха — основоположна для тих, хто вивчає мови такого типу.

Основою доповіді «*Работы Олафа Броха о говоре Убли и современные полевые записи*» **М.М. Толстої** (Інститут слов'янознавства, Москва) також став аналіз робіт О. Броха про говірку села Ублі. Наголошено, що в дослідженні вперше описано й детально вивчено явище, характерне для закарпатських говорів, яке відомий славіст назвав «вокальною гармонією». Відзначено й деякі істотні відмінності сучасної системи вокалізму від попередніх описів О. Броха, зокрема характерну для говірки тенденцію до дифтонгізації деяких голосних у нейтральних позиціях під наголосом, а також у кінці слова. Доповідачка зазначила, що завдяки О. Брохові українська діалектологія має унікальну історію розвитку однієї говірки (протягом 120 років).

О.В. Тер-Аванесова (Інститут російської мови ім. В.В. Виноградова РАН, Москва) у доповіді «*Книга Олафа Броха «Очерк физиологии славянской речи» и ее значение для изучения фонетики славянских языков*» відзначила, що відомий лінгвіст був схильний бачити мовний матеріал системно, хоча не був представником структуралістів. Водночас його підхід до опису лінгвістичних явищ мав на меті подальше використання фонетичних даних для порівняльного та порівняльно-історичного вивчення слов'янських мов. Доповідачка зауважила, що хоча завданням Броха було описати вимову освічених людей, проте діалектні дані часто були в його студіях порівняльним матеріалом і слугували для створення ширшої типології картини слов'янської фонетики. О. Брох як дослідник-фонетист приділяв належну увагу ідіолектові; широко використовував термін «система», описуючи вокалізм, консонантизм, явища коартикуляції, структуру складу, наголос, фразову інтонацію. Його праця є зразком системного

фонологічного опису і зразком структурного аналізу, що ґрунтується на точних фонетичних характеристиках типових звуків тієї чи тієї мови.

Результатом плідної роботи щодо пошуку, розшифрування й коментування епістолярної спадщини вченого, яка зараз зберігається в архівах різних країн, став виступ **Т.П. Льоннгрена** (Університет Тромсьо — Арктичний університет Норвегії) «*Діяльність Олафа Броха як зразок наукової дипломатії*». Дослідниця з'ясувала, що в архіві лінгвіста — листи від майже 500 кореспондентів, які писали різними мовами: норвезькою, шведською, датською, німецькою, французькою, англійською, чеською, словацькою, польською, сербською, хорватською, болгарською, російською та українською. Т.П. Льоннгрена висвітлила цікаві біографічні моменти із життя лінгвіста, що свідчать про його високі моральні якості. Були представлені фрагменти листування О. Броха з О. Шахматовим, М. Грушевським, В. Гнатюком, Я. Рудницьким, М. Левицьким, К. Квіткою, О. Курило та ін. Доповідачка згадала про те, що О. Брох був членом Національної академії наук України та підтримував наукові зв'язки з українськими вченими. Наприклад, невідомий досі лист М. Грушевського до О. Броха від 23 червня 1924 р. інформує, що цього дня О. Брох одногolosно був обраний іноземним член-кореспондентом НАН України.

Надзвичайний інтерес викликали доповіді українських учених, виголошені на київському семінарі.

Ґрунтовний аналіз лінгвістичних зацікавлень Олафа Броха провів директор Інституту української мови НАН України **П.Ю. Гриценко** у доповіді «*Олаф Брох і українська діалектологія*». Учений підкреслив, що О. Брох — видатний норвезький лінгвіст, який водночас належав до кількох лінгвістичних шкіл: норвезької, української, російської, чеської і словацької, сербської. Саме завдяки вибору об'єкта досліджень (українські, російські, сербські, словацькі діалекти) він увійшов в українську, російську, словацьку та чеську мовознавчі школи, що уможливило й розгортання подальших студій над тими самими говірками наступних поколінь лінгвістів. Поширенню наукових ідей норвезького мовознавця в різних ареалах Славії сприяло широке коло його особистих контактів із відомими славістами різних країн. П.Ю. Гриценко звернув увагу слухачької аудиторії на застосовувані норвезьким лінгвістом й актуальні в сучасній славистиці методологічні засади аналізу фонетичних явищ: спостереження над конкретним матеріалом й опору на звукові координати (зразки) для зіставлень, виявлення варіювання реалізації фонем у діалектному мовленні, пошук прийомів визначення артикуляційних особливостей шляхом контролювання ситуації, увагу до фонологічної позиції (урахування наголошеності / ненаголошеності складу; сполучуваності з різними фонемами), а також урахування генези аналізованого звука у відповідній словоформі (особливо відчутно — у вокалізмі), аналіз процесів на межі між окремими словами (утворення нових фонетичних слів, зміни якості звуків унаслідок асимілятивних процесів, появу довгих приголосних на морфемних і міжслов'яних швах). Непересічне значення студій

О. Броха про українські діалекти, як засвідчив доповідач, полягає і в їхній фактографічній наповненості, адже лінгвістична інформація про говірку села Ублі з кінця ХІХ ст. зацікавила й інших дослідників, зокрема О. Лешку, Я. Моравця, В. Латту, З. Ганудель, М. Толстую, які представили свої спостереження й зіставлення із зафіксованим О. Брохом станом ублянської говірки.

В.В. Тельвак (Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка) виголосив доповідь «*Михайло Грушевський та Олаф Брох: наукові та громадські контакти*», у якій вдало реалізував спробу реконструювати взаємини О. Броха з М. Грушевським. Українознавчі студії славіста привернули увагу знаних українських філологів очолюваного М. Грушевським Наукового товариства імені Тараса Шевченка. Свої рецензії з високою оцінкою досліджень О. Броха відомі тогочасні вчені В. Гнатюк та І. Свенціцький надрукували в рубриці «Наукова хроніка» «Записок НТШ» — головного видання тогочасної україністики, яке редагував М. Грушевський. Вагомий внесок О. Броха в українську діалектологію («До питання про малоруську мову в Угорщині» (1895), «Угро-русское нарѣчіе села Убля (Земплинскаго комитата)» (1889), двотомна праця «Вивчення словацько-малоруської мовної межі у східній Угорщині» (1897, 1899) високо оцінив В. Гнатюк. Доповідач наголосив на значущості основної праці О. Броха зі славістики «Нариси з фізіології слов'янської мови» (1910), яка була прорецензованою за завданням М. Грушевського І. Свенціцьким. У «Нарисах...» було подано загальну характеристику слов'янської звукової фізіології із низкою фонетичних паралелей між окремими слов'янськими мовами. Підсумовуючи, В.В. Тельвак зауважив, що новаторські студії норвезького лінгвіста над українськими діалектами, а також його товариські взаємини з відомими українськими філологами, стали підставою для обрання вченого за ініціативи М. Грушевського дійсним членом НТШ (1914), а згодом — дійсним членом Всеукраїнської академії наук (1924).

У доповіді «*Образ вченого-славіста ХІХ ст. (Микола Костомаров)*» **О.Т. Гончар** (Інститут історії України НАН України, Київ) приділила увагу М. Костомарову, одному із найяскравіших представників європейської славістики, на тлі його історичної доби, охарактеризувавши ХІХ ст. як період піднесення інтелектуального життя, «золоте століття науки», «століття славістів», коли гуманітарна наука була настільки актуальною, що захопила все суспільство. Дослідниця виокремила характерні загальні риси дослідника-гуманітарія — інтелект, ерудицію, чіткі життєві та наукові переконання, суспільну активність; окреслила його характерні ознаки — стиль мислення, мовний код, зовнішній вигляд, манеру спілкування, оточення й ін. У доповіді було зацентровано на тому, що спадщина М. Костомарова стала прикладом і натхненням для наступних поколінь, зокрема й Олафа Броха, діяльність якого є свідченням спадкоємності поколінь та ідей. На думку О.Т. Гончар, дослідження взаємозв'язку між творчістю М. Костомарова й О. Броха та їх вплив на становлення сла-

вістики як галузі соціогуманітарного знання — це один із перспективних напрямів майбутніх історичних студій.

Н.В. Хобзей (Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Львів) у доповіді «Українське тло лінгвістичних студій Олафа Броха» висловила свої міркування щодо ґрунтовної студії О. Броха — опису говірки с. Убля, у якій автор не обмежувався простою констатацією звукових варіацій фонетичних одиниць, а й говорив про причини й умови походження діалектних особливостей у минулому та їх трансформацію (у доповіді було також наголошено на тому, хто з українських вчених досліджував говірку Ублі). Згадано про вчених із кола НТШ та їхню високу оцінку праць норвежця, а водночас і про дискусії на сторінках «Записок НТШ»: зокрема В. Гнатюк висловив свої міркування щодо генези говірок словацько-українського суміжжя, а також про максимальне фонетичне відтворення етнографічних записів. Цікавими є відомості про те, що І. Франко був ознайомлений із працями вченого, і в одній зі своїх статей говорив про О. Броха як про зразок ученого-дослідника. Ішлося також про контакти О. Броха з І. Зілинським. Н.В. Хобзей відзначила, що студії О. Броха, присвячені українським говіркам, до цього часу потребують уважного лінгвістичного прочитання — і з погляду сучасної інтерпретації, і з погляду діахронії.

Про славістичні інтереси та інші зарубіжні наукові контакти В. Гнатюка йшлося в студії **О.М. Кузьменко** (Інститут народознавства НАН України, Львів). В. Гнатюк був непересічною постаттю. Він — член-кореспондент трьох поважних зарубіжних наукових установ: Російської академії наук у Петербурзі (1902), чеського наукового товариства «*Národopisná Společnost Československá*» у Празі та німецьких етнологічних товариств. В. Гнатюк підтримував зв'язки з О. Брохом, публікуючи рецензії на його праці, і через приватне листування, у якому вітав ідею комплексного дослідження народної мови населення Закарпаття. О. Кузьменко ознайомила слухачів з відгуком Гнатюка на працю Броха про Ублю. Високо оцінивши зміст, структуру й аналіз різних аспектів фонетичних явищ, він досить критично висловився щодо твердження Броха вважати досліджуваній терен «словацько-руським», населення «словацьким», а його мову — діалектом словацької мови. Проте В. Гнатюк зазначає, що, попри свої зауваги, хотів би, щоб кожен діалект української мови був досліджений так ґрунтовно. Цікаво, що О. Брох є дійсним членом НТШ, яке він вважав «надто високим признанням». Про це В. Гнатюк особисто повідомив йому в листі.

Р.М. Кушнір (Наукове товариство імені Шевченка, Львів) високо оцінив результати львівського наукового семінару, висловив свої міркування з приводу актуальних проблем сучасної гуманітаристики, зокрема потребу відновлювати роботу із закордонними колегами, а також запропонував науковцям із Норвегії почати втілювати нові спільні проекти.

Наукові семінари «Олаф Брох і Україна» у Києві та Львові вшанували світлу пам'ять Олафа Івановича Броха, розгорнули нові сторінки життя і

творчості вченого, засвідчили, що традиція наукових зустрічей, дискусій та зацікавленості між норвезькими та слов'янськими науковцями, яка має понад столітню тяглість, триває.

Статтю отримано 30.12.2017

Galyna Sikora

Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv

Iryna Romanyna

I. Krypiakievych Institute of Ukrainian Studies NASU, Lviv

UKRAINIAN-NORWAY SEMINAR «OLAF BROCH AND UKRAINE»
(October 31 — November 2, 2017, Kyiv — Lviv)

Ukrainian-Norwegian scientific seminars «Olaf Broch and Ukraine» devoted to the 150th anniversary of the birth of O. Broch, the first professor of Slavic languages at the University of Oslo, brought together well-known Norwegian, Ukrainian and Russian scholars, who focused their attention on important points of the biography of the scientist and his linguistic research.

On October 31, 2017, the first workshop organized by the University of Oslo and the Embassy of the Kingdom of Norway took place in Kiev (Conference hall of Radisson Blu Hotel), which ended with reception by Norwegian Ambassador Ule T. Horpeštad at the Norwegian Embassy. On November 2, 2017, a second seminar was arranged in Lviv (Potocki Palace), it was organized by the University of Oslo (Norway), the Institute of Ukrainian Studies of I. Krypiakievych NAS of Ukraine and the Scientific Society of Shevchenko (Ukraine).

Keywords: *Olaf Broch, Ukrainian-Norwegian contacts, correspondence, Ukrainian dialectology, research, discussion about village Ublya.*